

Білім беру жүйесін ақпараттандырудың психологиялық аспектілері

Тіпті Норберт Винер де белгілі қоғам мәдениеті қолданатын техникалық құралдар ойлаудың басым тәсілдеріне белгілі бір әсер етеді деген ұстанымды тұжырымдады. Ақпараттық технологиялар олармен байланысты іс-әрекеттердің мәнін өзгертіп қана қоймай, сонымен бірге адамның жеке басына тікелей және жанама әсер етеді, олар кейіннен оларды қолданумен тікелей байланысты емес әрекеттерде де көрінуі мүмкін. Мұның бәрі біздің әлемді қабылдауымыздың негізінен әр түрлі қызмет түрлерінде қолданатын құралдармен шартталған және шектелгендігімен түсіндіріледі. ІТО негізінде оқыту барысында адам жаңа құралдардың көмегімен әлемнің бейнесі туралы жаңа идеялар беретін жаңа санаттарды игереді, бұл кейіннен, әрине, оның қызметінің басқа да білім беру салаларына әсер етпейді.

АТ студенттің психикасына әсер ету ерекшеліктері. АТ-ның студент психикасына әсерін анықтайтын әр түрлі жағдайлар бар. Бұл, әрине, оқу-танымдық іс-шаралар шеңберінде сол немесе басқа ақпараттық технологиялармен тікелей өзара әрекеттесу. Әрі қарай, виртуалды шындық технологиясына негізделген компьютерлік ойындар мен арнайы аттракциондарды кеңінен қолдану туралы ұмытпаңыз. Компьютермен тікелей байланысы жоқ адамдар да олардың жанама қолданушылары, анимациялық фильмдерді қарау, несиелік карталарды пайдалану және т.б. Ақырында, ақпараттық технологиялармен белсенді әрекеттесетін оқытушылар мен студенттердің өздері өз ықпалын әрі қарай кеңейтуде.

АТ-ны білім беру процесінде қолдана отырып, мұғалім келесі негізгі ерекшеліктерді ескеруі керек.

Біріншіден, АТ әсерінен пайда болатын жаңа формациялар дәстүрлі коммуникация шарттарына ауысады. Психологтардың зерттеулері тұжырымдау дәлдігіне, презентацияның дәйектілігі мен жүйелілігіне қойылатын талаптар едәуір жоғарылайды, рефлексия мәні артады, бірақ қарым-қатынастың эмоционалды құралдарының рөлі төмендейді.

Екіншіден, керісінше процесс те байқалады: дәстүрлі іс-әрекеттің ерекшеліктері компьютерлендірілгенге де тән болады.

Мұғалімдер бастауыш сынып оқушыларымен де, оқушылармен де жұмыс істейтін кезде «ізгілендіру» бағдарламалары мен компьютерлердің элементтерін байқауға мәжбүр болады, бұл кезде пайдаланушы (жаңадан бастаушы немесе жоғары білікті) өзінің қызмет саласын жетіспейтіндермен толтырады, бірақ, жай, қажет элементтермен. Тәжірибелі мұғалім немесе психологқа кейде адам туралы көп нәрсені түсіну үшін «жұмыс үстелінің» компьютер экранында қалай жасалынғанын қарау керек.

Мұндай қарама-қарсы бағытталған әсерлер ақпараттық технологияларды пайдалануға негізделген әр түрлі қызмет түрлерінің (оның ішінде оқу-танымдық) күрделі және қарама-қайшы құрылымын құрайды.

АТ-ның студенттің жеке басына әсері азды-көпті білдірілуі мүмкін: психикалық құбылыстардың шектеулі шеңберіне қатысты жергіліктідан (мысалы, компьютерлік жаргонды қолдану), тұтастай алғанда тұлғаның өзгеруін көрсететін ғаламдыққа дейін (Интернетке тәуелділік, хакерлік синдром және т.б.). Психологтар, мұғалімдер, ақпараттық технологиялар саласындағы мамандар ақпараттандырудың әр түрлі қызмет түрлері - ойын, тәрбиелік, кәсіптік түрлері үшін салдарын зерттеуге көп көңіл бөлген және әлі де көп көңіл бөліп отырғанын атап өткен жөн. Алайда, тұлғаның ғаламдық өзгеруі мәселелері әлі толық зерттелмеген, сондықтан АТ-ды енгізу үшін әзірленіп жатқан жобаларға сараптама жүргізуге мұғалімдер мен психологтардың қатысуы қажеттілігі айқын болады. Бұл жағдайда оқушының жеке басына АТ теріс әсерін бейтараптандыру үшін де, осы технологияларды пайдалануды қамтамасыз ететін артықшылықтар өзін тиімді көрсете алатын жағдайлар жасау үшін де шараларды анықтауға және қабылдауға болады.

Интерактивті технологияларды АТ ретінде қолдану - бұл коммуникативті-танымдық іс-әрекеттің, оқу стилінің сапалық өзгеруі негізінде тұлғаны позитивті түрлендіруге мүмкіндік береді, өйткені Интернетте жұмыс істеген кезде таным субъектісінің белсенділігі артады, оқу процесі жекеленеді, мұғалімдердің авторитарлық стиліндегі стереотиптер және студент, әртүрлі, кейде қарама-қайшы ақпарат көздеріне қол жетімділік бар. Мұның бәрі оқушының жеке басының дамуына - оның пікірлерінің тәуелсіздігіне, бастамашылдыққа, ұтқырлыққа түрткі болады. Сонымен қатар, жағымсыз салдары да бар: интеллектуалды және шығармашылық даму қарқынды түрде білім алушының әлеуметтік ортаның қажеттіліктеріне бейімделуіне кепілдік бермейді. Интернетке тәуелділік те шынайы және оны барлық жастағы оқушылар сезінуі мүмкін. Бұл құбылыстың психологиялық салдары - әлеуметтік оқшаулану (басқа адамдармен қарым-қатынастан жартылай немесе толық бас тарту, нақты достарды виртуалды достармен ауыстыру, эмоционалды реакциялардың әлсіреуі, мүдделер аясының айтарлықтай тарылуы және т.б.). Кейбіреулер бұл тәуелділіктен ғаламдық желіде көп «жүре» отырып, өздігінен құтылады, ал кейбіреулері психологтың көмегіне мұқтаж болуы мүмкін.

Ақпараттандыру әсерінің психологиялық механизмдері. АТ әсерінен қалыптасқан осы немесе басқа психикалық компоненттер дәстүрлі, «компьютерсіз» қызмет салаларына қалай ауысады деген сұрақ үлкен қызығушылық тудырады, т. ақпараттандыру әсерінің психологиялық механизмдерінің мәні неде? Бұл сұрақтың жауабы мұғалім үшін өте маңызды, өйткені бұл тек АТ-ның тікелей емес, сонымен қатар жанама әсерін пайдалануға мүмкіндік береді.

АТ-мен жұмыс істеу дағдылары мен дағдыларын дәстүрлі іс-әрекеттің дағдыларына ауыстыру аналогияны қолдану және олардың әрекеттерін техникалық құрылғының жұмысына сіңіру арқылы жүзеге асырылуы мүмкін. Сонымен, АТ-ды қолданатын мұғалімдер бұл технологиялар білім беру қызметін түрлендіріп, айқындылық, тиімділік және болжамды жағдайға әкелетіндігін атап өтеді. Сонымен бірге мұғалімнің ең маңызды міндеті - студенттерге осы тәсілдің шектеулілігін көрсету. Оқушылардың ойлау тәсілдерін дамытуға көптеген компьютерлік оқыту бағдарламаларының қарабайыр (механикалық) «ойлау» тәсілдерінің әсерін жоққа шығару мүмкін емес. Тындаушыларға есептерді компьютермен ұқсастығы бойынша шешудің оңтайлы алгоритмдерін саналы түрде таңдап, қолдануды көрсететін, бірақ интуиция, болжам, мәселенің кезектен тыс, қисынсыз көзқарасы түрткі болатын түпнұсқа шешімді құрудың рационалды тәсілін қолдана отырып, жағдайды өзгерту керек.

АТ-дың білім беру іс-әрекетінің жаңа түрлерін дамытуға, жаңа білімдер, дағдылар мен дағдыларды игеруге ықпал ететіндігін жоққа шығармай, қарама-қарсы бағыттағы қозғалыс бар екеніне кек аламыз. Осы құбылысқа арналған реверсия терминін қолдана отырып, психологтар бұған дейін бұрын өте маңызды болған, бірақ кейіннен өзінің рөлін, психикалық компоненттерін едәуір жоғалтқан деп түсінеді.

Эпистолярлық шығармашылықтың жанаруы (жаңа, түрлендірілген түрінде болса да), оған тән мысалдардың бірі болып табылады. Электрондық пошта, чаттар, телеконференциялар көптеген дамыған елдерде телефон байланысын кеңінен қолдану салдарынан ұмытыла бастаған жазбаша қарым-қатынас дағдыларын қажет етті. Байланыс технологиялары оқушыларға қол жетімді болған жағдайда, олардың жазбаша сөйлеуді меңгеруіне түрткі болатындай жағдайлар жасалады. Біз субмәдениеттің бір түрінің, соның ішінде Интернеттегі танысу ережелерін, электронды іскерлік және жеке хат алмасу этикетін (атап айтқанда, келген әр хатқа жедел жауап беруді қажет ететін), хабарламада көңіл-күйіңізді жеткізуге мүмкіндік беретін нақты символикалық тілдің пайда болуының куәсі болып отырмыз. Интернет этникааралық қатынасты жаңа, жалпыға қол жетімді деңгейге аударады, жалпы мәдени білімдерді өзектендіруге әкеледі, сырттай оқу барысында шет тілдерін интенсивті оқуға мотивация мен жағдай жасайды.

Әр түрлі қызмет салаларына кез-келген жоғары технологияларды енгізу басты мақсат ретінде адамның күнделікті операциялардан босатылуын және нәтижесінде оның дамуына жағдай жасауды көздейді. Сол сияқты, АТ-ны енгізу біртіндеп қажет емес дағдыларды ғана емес, сонымен қатар қызмет түрлерін де қажет етеді. Алайда мұндай шығындар әрдайым қолайлы емес. Мысалы, кәдімгі есептеулерді ғана емес, сонымен қатар күнделікті операциялардан арылуға, мәліметтерді талдауға көшуге мүмкіндік беретін электрондық кестелердің керемет мүмкіндіктерін ешкім жоққа шығармайды. Сонымен қатар, микрокалькуляторларды, тіпті бастауыш мектепте де кең және әрдайым негізделмеген қолдану ауызша санау, жылдам санау және т.б. Нәтижесінде, бұл студенттер сан ұғымымен дұрыс жұмыс істей алмайтындығына әкеледі, өйткені олар сандармен негізгі амалдарды сезінбеді.

Мұндағы ең үлкен қауіп қазіргі заманғы АТ әр түрлі ақпарат алудың жеңілдігін қамтамасыз етуінде. Сондықтан мұғалімнің міндеті - оқушылардың күш-жігерін оқушының өзі алған таным процесінің нәтижесі болып табылатын жаңа білімді (ақпарат емес!) өз бетінше дамытуға бағыттау. Мысалы, статистикалық өңдеуге арналған әр түрлі бағдарламалық жасақтама, символдық математика жүйелері әр түрлі мәселелерге іс жүзінде дайын және нақты суреттелген шешімдер ұсынады, оларды алу кез-келген жағдайда мақсат болмауы керек. Мұнда АТ-дың қуатты әлеуеті тыңдаушылардың «дәстүрлі» дағдыларын жаңа деңгейге көтере алады: іздеу және әртүрлі параметрлер арасындағы байланысты орнату, проблеманы қоюды нақтылау, шешудің әртүрлі әдістерін салыстыру, нәтижелерді талдау, алған білімдерін қорыту.

АТ-ны кеңінен енгізу практиканттардың эмоционалды дамуына бағытталған арнайы шаралармен қатар жүруі керек. Ақпараттық технологиялардың тікелей және жанама әсерінен дамитын технократтық ойлаудың қауіптілігі, психологтардың пікірі бойынша, мұндай ойлау «мақсаттың үстінен құралдардың басымдығымен, мақсат пен адамның мүдделерінен, қазіргі әлемнің болмысы мен шындығынан, технологиядан адамға және оның құндылықтарына қатысты психотехниканы қоса алғанда».

Бұл тарауда біз виртуалды шындық элементтері бар жүйелердің мүмкіндіктері туралы айтқан болатынбыз. Модельдеу және кейіннен әртүрлі жағдайларға «қосу», арандату және стандартты емес шешімдерді жүзеге асыру қиялдың, шығармашылық қабілеттердің дамуына ықпал етеді. Алайда, зерттеу деректері бойынша, оқушының кибер кеңістігінде қиялдау мүмкіндігін қамтамасыз ететін виртуалды шындық жүйелерімен жұмыс аутизмді қоздыруы мүмкін, оқшаулану, иеліктен шығу, шындықтан алшақтау. Егер сонымен бірге нақты практикалық әрекеттерді теңгерімсіз кейбір символдық модельдермен ауыстыру орын алса, онда тұлғаның жан-жақты дамуын күту қиын. Сонымен бірге, автоматтандыру ақпараттандырудың, соның ішінде АТ-ны қолданудың сөзсіз салдары ретінде туындайды деп сену дұрыс болмас еді. Керісінше, сол аутизмді емдеу кезінде арнайы компьютерлік бағдарламалар қолданылады, ал виртуалды шындық жүйелері бірқатар фобиялардан арылуға көмектеседі, мысалы, биіктіктен қорқу.

Сонымен, АТ қолдану салдары жағымды да, жағымсыз да болуы мүмкін, белгілі бір технологияны бағалауға біржақты көзқараспен қарау мүмкін емес. Оқу процесінде АТ-ны қолдануды жобалау кезінде мұғалім оқушының жеке басына оның дамуын анықтайтын мүмкін болатын тікелей және жанама әсерлерді талдауы керек.